

GLÄSSER NORBERT*

Tárgyolvasatok

Tárgyak emlékezete a budapesti Néprajzi Múzeum *Kő kövön – Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából / Picking up the Pieces – Fragments of Rural Hungarian Jewish Culture* című kiállításán (2014. október 30. – 2015. október 18.)

A hagyományos zsidó oktatás a fiúgyermek bevezetését a Talmudba a Bava Mecia traktátussal kezdi a talált tárgyak tulajdonjogának és kezelésének közösségi normáit ismertetve. A Néprajzi Múzeum zsidó vonatkozású tárgyai több értelemben is „talált” tárgyak. Nem a tudatos zsidó néprajzi muzealizáció húzódtott meg a gyűjteménygyarapodás mögött, egy részük másodlagos funkciójából került a gyűjteménybe. Talált tárgyak abban az értelemben is, hogy a radikális társadalmi átrendeződések és közösségi veszteségek után, évtizedekkel később gyűjtötték be a kiállított anyag egyes tárgyait, és némelyek valóban talált tárgyak, látogatók által otffelejtett darabok, visszalátogató örökségturisták által hátrahagyott „kiállítási tárgyak”. Joggal merül fel a kérdés: mi köti őket össze?

A holokauszt 70. évfordulójára emlékező kiállítás tárgyai Aby Warburg fogalmával élve a „történelem ereklyetartói”, bár nem képzőművészeti alkotásokról van jelen esetben szó, és a társadalmi emlékezet szerves részét sem képezik. Ugyanakkor a vidéki zsidóság letűnt életvilágainak tárgyi lenyomatait képviselik. A guzsaly-faragással készült Tóra-mutató, a széder-állvány, a héber betűs

* A szerző az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport (03 217) ösztöndíjas munkatársa, norbertglaesser@gmail.com.

mézeskalács-dúc a „magyar népművészet” egymás mellett élésre/együttélésre utaló párhuzamait alkotják. Ebben az értelemben beszélhetünk tárgyak által képviselt emlékezetéről, Jan Assmann megfogalmazásában a „tárgyak emlékezetéről”. A kurátorok szándéka szerint a kiállított tárgyak „az emberi emlékezet egyik külső dimenzióját” képviselik: „Az embert körülvevő hétköznapi és személyes tárgyak tükörképet tartanak elé, önmagára, saját és ősei múltjára emlékeztetik, s múlt és jelen értelmezhetővé válik általuk.”¹ A Magyarországi Néprajzi Társaság alakulása, majd Magyar Néprajzi Társaság néven történő intézményi működése során végig jelen voltak a magyar tudományosság neológ izraelita képviselői. Önmeghatározásuk szigorúan felekezeti volt. A zsidó nemzeti mozgalomhoz kötődő németországi, majd bécsi zsidó néprajz számukra nem jelentett elfogadható tudománypolitikai alternatívát, ahogyan a közép- és nyugat-európai maszkilok számára sem. A zsidóság etnikai tematizálását az emancipációhoz viszonyított visszalépésnek, a társadalmi integráció hátráltatójának tekintették. Így a Magyar Néprajzi Társaságon belül a zsidóság néprajzi csoportként történő kezelése ellen a neológ Wissenschaft des Judentums képviselői szólaltak fel. A zsidó vonatkozású tárgyak többnyire a későbbi Néprajzi Múzeum egyházi gyűjteménybe kerültek.² A zsidó vallási tárgyak bemutatása a gazdasági kiállítások keretében alakult ki és a szépművészeti muzealizáció hagyományait követte.³ A magyar néprajzon belül nem alakult ki a zsidó vonatkozású vidéki életvilágok tárgyi világának bemutatási és értelmezési kánonja. A holokausztmúzeumok retrospektív és érzelmi világra összpontosító muzealizációja szintén a fentiektől eltérő gyakorlatnak tekinthető.⁴

¹ Szarvas Zsuzsa, Bata Tímea, Gebauer Hanga, Seldmayr Krisztina: *Kő kövön – Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából*. 2014. október 30. – 2015. május 31. Kiállítási vezető. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2014. 5.

² Vö. Glässer Norbert – Zima András: A magyarországi Wissenschaft des Judentums íve Löwöktől Scheiberig: Scheiber Sándor, a Löw-hagyaték gondozója. In: Barna Gábor, Glässer Norbert, Zima András (szerk.): Löw Immanuel: *Zsidó folklór tanulmányok*. Szegedi vallási néprajzi könyvtár; 33. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2014. 146-169.

³ Vö. Toronyi Zsuzsa: Útmutató gyűjtemények néprajzi értelmezésére: zsidó néprajzi múzeum? In: *Néprajzi Értesítő* 2006 (LXXXVIII.) pp. 49–61.

⁴ Vö. Hirsch, Marianne– Spitzer, Leo: Utcai fotók. A családi fényképalbumtól az archívumig. In: Bán Zsófia – Turai Hedvig (szerk.): *Exponált emlék*. Családi

A jelen kiállítás a múzeum töredékes tárgyanyagának néprajzi szempontokat követő bemutatására tesz kísérletet a kulturális antropológia módszereit is bevonó, paradigmaváltás utáni néprajzi kutatási témák mentén. A településkép és térhasználata, az emlékezetű terek, a tisztaságképzetek és a városi-vidéki kultúra viszonya olyan klasszikus néprajzi témák mellett jelennek meg, mint a viselet, az életfordulós és naptári rítusok, a népművészet és az etnikus kölcsönhatások. A kiállítás vázát a tárgyak által hordozott emlékezet adja, kapcsolatot az egyes tematikus csoportok között a tárgylvasatok és a keresztthivatkozászerű piktogramok biztosítanak. A kiállítás így eltér a zsidó emberélet és naptári ciklus hagyományos bemutatásától. A tárgyválogatás sem a zsidó múzeumok „egyházművészeti” párhuzamokból körvonalazódó műtárgyait idézik, hanem a vidéki életvilág saját készítésű vagy tömeggyártásra szánt fa, bádóg vagy kerámia megfelelői. A kiállítás tárgyainak olvasatai között hangsúlyos a tárgyak és funkcióik párhuzamossága a keresztény szomszédok tárgyi világával. Értelmezéseikben folyamatosan jelen van a gyűjtés/használat körülményeire történő utalás és az önreflexió: az egykori néprajzi terepmunka végzőinek és a kiállítás készítőinek viszonya a zsidó kultúrához. A kiállítás ezáltal emlékezik a vidéki zsidóság tragédiájára, a vészorszakra. A *Kő kövön* kísérő kiállítása, a *Másra használt kövek /Used stones*: Alpern Bernadett fotókiállítása (2015. január 30. - 2015. március 8.) a vészorszakot követően üresen maradt közösségi terek kérdését járja körül. A nem vallási funkcióba került vallási épületek problémájára a kereszténység körében napjainkban figyelt fel a kulturális antropológia. Ennek a jelenségnek első, bár más okokra visszavezethető megnyilvánulási formái a kultúrházakként, könyvtárakként, hangverseny-, edző- vagy éttermekként használt izraelita imaházak voltak.

(A kiállítás 2015. október 18-ig tekinthető meg a budapesti Néprajzi Múzeumban.)

képek a magán- és közösségi emlékezetben. Budapest, Műkritikusok Nemzetközi Szövetsége AICA Magyar Tagozat, 2008. 15-36.